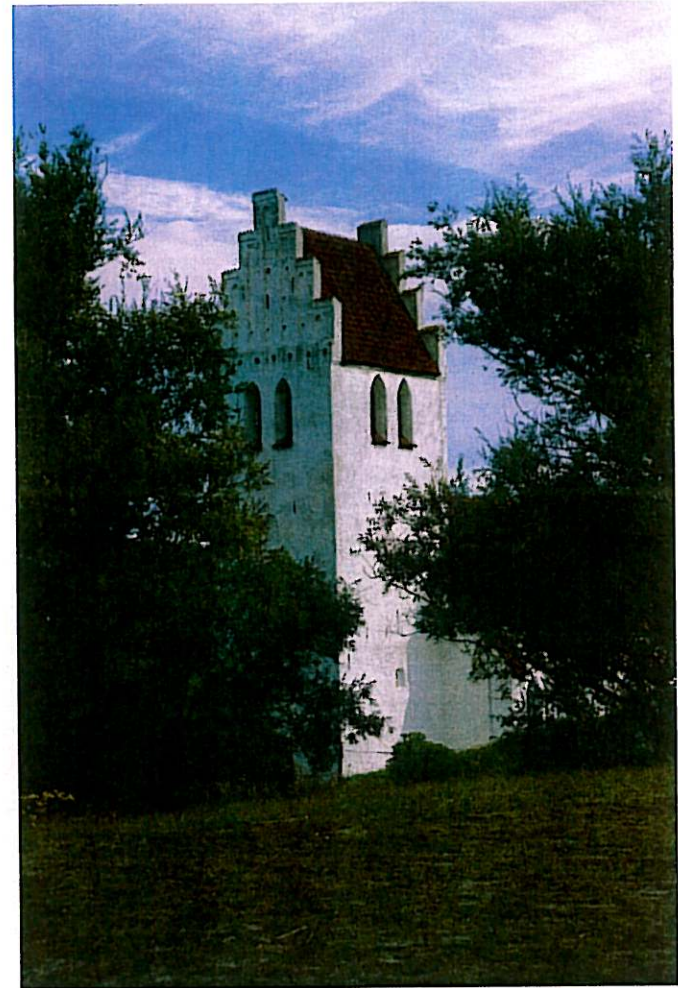


LARS DUFBERG



"Kyrkan i sanden"



FALSTERBO KYRKA

S:TA GERTRUD

LARS DUFBERG

FALSTERBO KYRKA

S:TA GERTRUD

Utgiven av Falsterbo Kyrkoråd

MCMXCIV

FALSTERBO KYRKA

S:TA GERTRUD

Natten är molnig och månskensblandad
Fyrarna blinka och havet rullar
Kyrkan i sanden liknar en strandad
Noaks ark bland korsprydda kullar....

Så skriver Skåneskalden och Falsterbovännen Anders Österling om S:ta Gertruds kyrka, som ligger långt utanför den nuvarande bebyggelsen men på en plats som troligtvis var central i den medeltida staden. Runt kyrkan höjer sig de sparsamt gräsbevuxna flygsandskullarna och söder därom syns Östersjöns ständigt växlande vattenspegel. Flygsanden - som under seklers stormar ständigt hotat att begrava kyrkan - har av församlingsborna genom oförtrutet skottande kunnat hållas borta från byggnadens väggar så att kyrkan därigenom hindrats från att röna samma öde som den gamla kyrkan i Skagen.

Kyrkans byggnadshistoria

Enligt en sägen, som berättas i anteckningar av kyrkoherden Carl P Althin i december 1830, skall Falsterbo och inte Birka vara den första platsen för kristen förkunnelse på den skandinaviska halvön. Anteckningarna lyder:

”Falsterbo kyrkas ålder kan ej med visshet bestämmas. Skall man tro hvad munkberättelser quarlemnad, lærer Choret, som är högt och ljust, vara den äldsta byggnad, som man vet blifvet uppförd till Christelig utöfning. Berättelsen är denna: att år 829 om hösten afseglade Erke Biskopen Ansgarius från Danmark och ön Falster till Skåne: Men blef under resan vid Kögebukt anfallen af sjöröfvare, plundrad och kom med svårighet i land vid Falsterbo, samt landsteg på det stället, hvarest Choret nu står. Här skall Nordens apostel gjordt sin Bön, och på samma ställe vardt första grundläggningen till ett Tempel, som blef en Offerkyrka, och varit intill närvarande tid, dock nu i mycket aftagande.”

Naturligtvis är inte sägnens åldersuppgifter riktiga, tiden för kyrkans tillkomst får sökas under betydligt senare sekler. Tidigare har man ansett att den äldsta delen - långhuset och inte koret, som sägnen vill göra gällande - skall ha tillkommit under senare delen av 1200-talet. Denna åldersbestämning har emellertid, efter studier som gjordes av kyrkans väggar i samband med en nästan total borttagning av putsen 1979, justerats med ca 100 år till andra hälften av 1300-talet. Tidpunkten för korets tillkomst skulle i så fall komma att infalla kort tid efter långhusets, medan tornet - som tidigare ansågs härröra från 1500-talet - efter fasadstudierna bedömts vara jämnårigt med koret eller kanske till och med något äldre. Att hela kyrkan inte byggts samtidigt utan koret och tornet tillkommit som tillbyggnader till långhuset framgick av att de förra delarnas murning inte utförts i förband med långhusets väggar. Hur det emellertid förhåller sig med de tre delarnas exakta ålder får vi troligen aldrig veta.

Vid arkeologiska undersökningar år 1978 sydväst om kyrkan, dvs mellan Fågelstationen och stranden gjordes fynd, som visar att området varit bebyggt från ungefär 1200-talets slut fram till slutet av 1500-talet eller början av seklet därpå, dvs under ca 300 år. Det fynd av stensättning på någon halvmeters djup under markytan, som man tidigare gjort i samma område - och då förmodat vara en väg mellan slottet och kyrkan - visade sig nu vara en senmedeltida gårdsplan, ingående i en gårdsanläggning med korsvirkeslängor. Bebyggelsen under denna tid har därför förmodats sträcka sig utmed stranden, mellan denna och kyrkan. Kyrkans perifera läge i förhållande till den nuvarande centrala bebyggelsen visar sig därigenom vara helt naturlig i förhållande till den medeltida bebyggelsen.

Den första kyrkan var en enkel, både in- och utvändigt oputsad tegelkyrka med ett plant, invändigt trätak. Möjligen hade dock redan från början planerats ett valvsystem i relation till strävpelarna på långhusets nord- och sydväggar. In i byggnaden förde tre portaler, en på den västra gaveln och en på vardera norra och södra sidan. Av dessa finns de västra och norra ingångarna kvar än i dag, även om den norra varit igenmurad under en längre tid och åter öppnats först på 1940-talet. Den södra ingången däremot är igenmurad sedan 1935 och den fyrkantiga utbyggnaden, som där utanför tjänstgjort som vapenhus, är riven sedan 1826.

Vid förmodligen 1400-talets början revs långhusets östra gavelvägg och här byggdes istället det stora ljusa koret, som redan från början fick sina

vackra valv. I det nya korets södra vägg fanns förr en portal - nu igen-satt - vilken ledde till en sakristia som liksom vapenhuset på samma



Långhuset från västra orgelläktaren. Den blå kormattan inköpt av församlingen 1991

sida revs år 1826. Troligen samtidigt med att koret byggdes, ersattes det ursprungliga invändiga trätaket i långhuset med de nuvarande kryssvalven. Fönstren kom därvid att skäras av valvens kantbågar. Även de vackra **kalkmålningarna** - som tillkommit under tiden före valvslagningen - spolierades till en del av såväl kant- som korsbågarna. Kalkmålningarna blev - antingen då eller kanske senare - överkalkade och förblev så dolda för kyrkbesökarna, tills de under 1950- och 1970-talen åter hittades.

Vid 1953 års restaurering gjordes det första fyndet när elledningar till de då mycket omdiskuterade järnlampetterna skulle huggas in i putsen på den norra långväggens väggfält. Här hittade man då de mycket vaga resterna av en kalkmålning, där man i de suddiga konturerna trodde sig se en riddares järnklädda ben. Vem målningen föreställde vet man inte

med säkerhet. Kanske var det S:t Göran - som även i andra sammanhang kan förknippas med kyrkan - eller något annat helgon. Då resterna av den ytterst otydliga målningen skadats svårt vid arbetena, gavs tillstånd till överkalkning, dock tyvärr utan en föregående dokumentering. Betydligt bättre bevarade är då de kalkmålningar man under samma restaureringsperiod fann vid den västra orgelläktaren i kyrkorummets nordvästra hörn. Här syns på västra väggen - mot vilken tornet murades - en bild av **den Heliga Märten, biskop av Tours**. Den ungerskfödde franske biskopen avbildas sittande till häst och på sedvanligt sätt delande sin mantel. Tyvärr har hästen mist sitt huvud då västväggen försågs med ett litet gotiskt fönster som senare - förmodligen vid tornets tillkomst - åter igenmurades.

Bredvid Märten Biskop kan skönjas de ytterst svaga konturerna av **S:t Kristofer**, bärande Kristusbarnet på sina skuldror och med den enligt legenden blomstrande staven i sin hand. Kristoferbilden omges av en inramning, som betydligt bättre än målningen i sin helhet motstått de århundraden som gått sedan arbetet utfördes. Även denna bild har stympats vid valvslagningen, det övre högra hörnet har kommit att skäras av en valvbåge.

Båda dessa målningar är utförda på kyrkans västvägg, medan den tredje samtidigt upptäckta - liksom den förmodade S:t Göranbilden - återfinns på norrväggen. Denna tredje bild i kyrkans nordväst hörn visar **Korsnedtagelsen** som tyvärr även den skurits av en valvbåge.

Då den västra orgelläktaren vid mitten av 1970-talet skulle genomgå en omfattande ombyggnad, upptäcktes av en lycklig slump ännu en kalkmålning. Under ombyggnadsarbetena lossnade nämligen ett kalksjok från väggputsens och blottade en dittills okänd målning. Släktskapen med de tidigare upptäckta synes genom färger, format och utförande odiskutabel. Även denna målning hade tyvärr stympats vid valvslagningen, den högra kantens ramdel har byggts för.

Bilden föreställer två kvinnogestalter. Att den vänstra av dessa skall föreställa kyrkans eget skyddshelgon, **S:ta Gertrud av Nivelles**, råder ingen tvekan om. Oftast avbildas S:ta Gertrud - som avled den 17 mars 659 - bärande en kyrkomodell, bredvid sig kan hon också ha en spinnrock och råttor eller möss. Här har konstnären valt att avslöja hennes identitet genom enbart kyrkomodellen, vilken hon - som ett tecken på sin iver att bygga kyrkor - bär i sin famn. Den andra kvinnogestalten föreställer S:ta Dorothea, ett i kyrkan inte tidigare avbildat helgon. S:ta Dorothea blev martyr sedan hon genom halshuggning hade avrättats un-

der kejsar Diokletianus' tid i Cæsarea omkring år 304. Hon framställs ofta som en ung kvinna med en krans av rosor eller en krona på huvudet. Hennes attribut är det svärd med vilket hon avrättades, en korg med rosor och äpplen, en rosenkvist och ibland även Jesusbarnet, som då står vid hennes sida. På kalkmålningen står hon med en korg med frukt och blommor i den högra handen och en kvist med blommor i den andra. Någon klart utbildad krans eller krona syns hon inte bära. Den mörkare färgtonen runt både hennes och S:ta Gertruds huvuden kan tänkas vara konstnärens förenklade sätt att visa den gloria de ibland båda avbildas med.

När det ca 25 meter höga tornet i fyra våningar byggdes, utfördes det som en påbyggnad av långhusets vackra västvägg. En del av denna med sina nischer och rundfördjupningar samt det lilla gotiska fönstret kom då att döljas. Tornets bottenvåning har, sedan det ursprungliga vapenhuset revs, kommit att helt överta dettas funktion.

Kyrkans klockor

I tornets översta våning hänger tre klockor av olika storlek. Saknas gör bara den medeltida klockan, som göts i Köpenhamn år 1519 av klockgjutaren Michel Stigeman. På 1630-talet överfördes den nämligen till Husie kyrka i Malmö dit den sålts och varifrån dess klang fortfarande kan höras. Överst runt denna klocka löper en gammaltysk text som avslöjar både tillkomståret och klockgjutarens namn. Texten lyder:

O * help * got * unde * maria * sante * anna * sulf * drudde * anno *
dni * mecccc unde xix michel stigeman

Därunder pryds klockan av tre namngivna helgonfigurer, ”S. Gierd-rvd”, ”S. Cristoffer” och ”S. Jvrigen” (S:ta Gertrud, S:t Kristofer och S:t Göran), alla med stark knytning till Falsterbo kyrka. I höjd med helgonnamnen läses även namnen Mattes Scroder och Lavrens Andersen, kanske namnen på donatorerna.

De tre klockor som finns kvar i Falsterbokyrkans torn är alla av olika storlek. Den minsta av dem - som är spräckt men hoplödd år 1902 - har tillkommit redan under senmedeltiden och bär texten

AVE MARIA GRACIA PLENA DEUS TECUM BENEDICTATUR.

Mellanklockan är gjuten i Stockholm år 1772 och har på ena sidan texten

GUD GIFVE GUSTAF VÅR * SOM KALLAR SIG DEN TREDIE
LÅNGT LIF OCH SÄLLA ÅR * TIL SIN OCH RIKETS HEDE

På klockans andra sida läses en text, författad av den dåvarande kyrkoherden (1762 - 1785):

ÅHR SIUTTAN HUNDRA SIUTTI TVÅ
ÅR JAG I STOCKHOLM GUTEN
MIN STEMMA ROPAR DÅ OCH DÅ
FAST IAG ÅR HÄR INSLUTEN
IAG MINNER DIG ATT GÅ
MED HOPEN TIL GUDS HUS
THER ANDEN TÅNDA MÅ
MED ORDET NÅDENS LIUS

POSUIT

LARS FROST
PAST. ECCL: SCANÖR ET FALSTERBO

En tvillingklocka till denna finns i Skanörs kyrka.
I kyrkans noteringar står att läsa:

”År 1772 den 11 August uphängdes den större klåckan i Falsterbo Kyrkos torn. Samma dag kl 12 om middagen börjades med Profringningen, hwarmed fortfors i 24 timmar. Klåckan är giord i Stockholm af Stycke och Klåckegjutaren samt Riddaren af Wasa-orden Herr Gerhard Meyer”.

Den tredje och även största klockan har gjutits av M & O Ohlssons klockgjuteri i Ystad år 1935. Även denna klocka bär en inskription, vilken lyder:

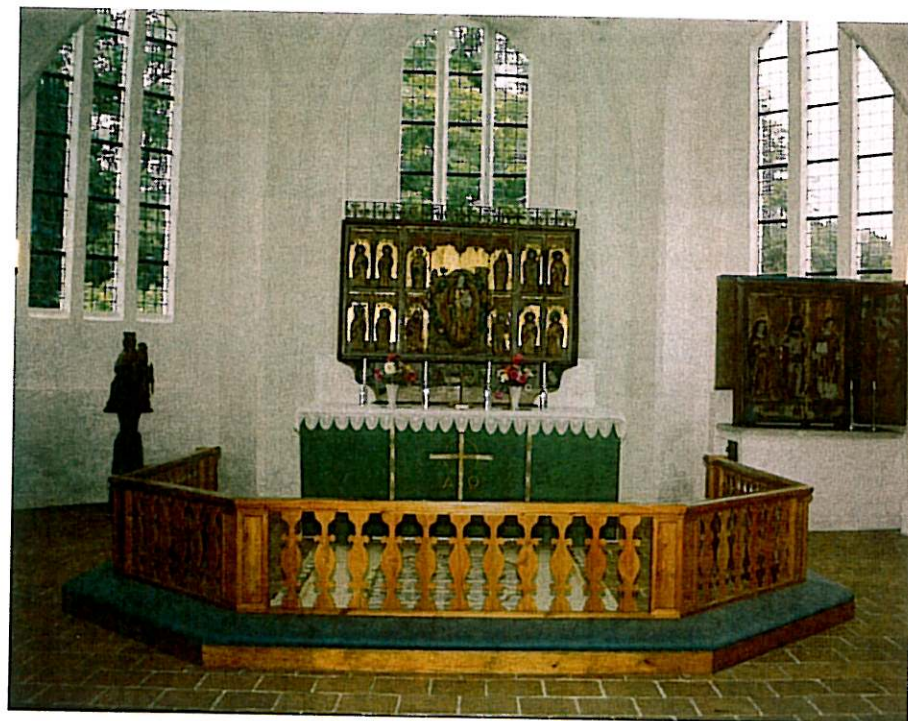
ÅR 1935 DÅ GUSTAF V VAR SVERIGES KONUNG, EDVARD RODHE LUNDS STIFTS BISKOP, TORSTEN SWENSSON FALSTERBO FÖRSAMLINGS KYRKOHERDE, OLOF BENGTSSON OCH JOHAN CHRISTERSSON KYRKOVÅRDAR, SKÄNKTES DENNA KLOCKA AV FALSTERBO KYRKLIGA ARBETSFÖRENING

På den andra sidan av klockan läses en psalmvers och runt klockans övre kant löper texten

ÅRA VARE GUD I HÖJDEN OCH FRID PÅ JORDEN

Kyrkans inventarier

Inne i kyrkorummet fångas blicken av det vackra **altarskåpet** på högaltaret, ett av de förnämsta medeltida altarskåpen i Skåne. Det röjer drag från en ateljé i Lübeck, ledd av den berömde Hermen Rode under 1400-talets senare hälft, men kan också vara ett verk från någon annan samtida verkstad, kanske ledd av en elev till Hermen Rode. Märkligt är att de underbara färgerna i målningen på både skåpdörrarnas utsidor, ytterflyglarna och predellan kunnat bevaras så väl under de ca 500 år som förflutit sedan deras tillkomst. Här kan man således i klara, lysande färger på ytterflyglarna se t h Johannes Döparen och t v S:t Nicolaus. Den senare bilden skall dock enligt den tidigare återgivna, fantasifulla munkberättelsen föreställa Ansgar, då han förrättade den första bönen i Falsterbo. På skåpdörrarnas utsidor visas fyra scener ur Marias liv och Jesu födelsehistoria.



Koret med högaltaret och sidoaltaret

Då altarskåpet öppnas ses i mittfältet Maria med Kristusbarnet, stående på en förgylld månskära under en dubbel baldakin och omgiven av de

tolv apostlarna - sex på vardera sidan - i halvrunda skulpturer. Fyra av dessa - de två längst till vänster samt de båda nedre till höger - är gipskopior av den övre högra aposteln, utförda och insatta på fyra tomma platser på 1950-talet. Samtidigt har de saknade nedre halvkolonnerna på båda flyglarna ersatts med gipskopior. Predellan slutligen återger i mitten Kristus uppstigande ur graven, visande sina sår. Till vänster därom ses Maria och Anna med Kristusbarnet, till höger S:t Antonius samt ytterst på vardera sidan två personer, en man och en kvinna, vilka tolkats som altarets donatorer. Predellan avslutas med två vapensköldar, till vänster den manlige donatorns från släkten von Moltke och till höger den kvinnliga donatorns från släkten von Maltzan.

Över altarskåpet vilade fram mot slutet av 1880-talet en baldakin, som av professor Brunius år 1850 beskrevs som "stor aflångfykantig". Baldakinen bars upp av eksparrar tvärs över koret och var utförd i ek. På den västra sidan kunde texten "Matis Skreder Hans Melch Gö anno domini mccccxxii paci domini nostri Ihesu Christi" läsas. Under den helt omålade och enligt Brunius beskrivning starkt skadade baldakinen svävade en duva. Baldakinen togs bort under Olof Pfaffs kyrkoherdetid och såldes eller eldades upp samman med flera helgonskulpturer. Samtidigt ersattes den gamla altarringen med en nytillverkad, vars delar svarvades ur de eksparrar som burit upp baldakinen. Vid en senare restaurering av kyrkan har även denna altarring bytts ut, men nu mot en kopia av den gamla. Delar av altarringen från 1889 har tillvaratagits och exponeras i Falsterbo Museum.

Bredvid högaltaret finns ett sidoaltare med ett mindre, enkelt helgonaltare. Här ses i mitten Kristus, omgiven av Jungfru Maria och S:t Laurentius, Lunds stifts skyddspatron. Såväl skåpets som skåpdörrarnas målning har under åren starkt skadats. Att altartavlan härrör från Nordtyskland har klarlagts, liksom att tillkomsttiden kan sökas under 1400-talets slut eller början av seklet därpå.

Högaltarets bord har ursprungligen varit betydligt kortare - dess stenskiva avslöjar detta - men senare har storleken ökat genom påmurning åt både norr och söder. Måttet på stenskivan passar betydligt bättre i storlek till ett mindre altare än till det nuvarande. Eftersom detta är ett Mariaaltare, vilket kan förefalla märkligt i en kyrka som är helgad åt S:ta Gertrud, inställer sig frågan om kanske ett tidigare och mindre altarskåp funnits och att detta ersatts av altaret från den tyska kyrkan - S:ta Maria - antingen då denna under senare delen av sin existens övergick till att nyttjas som kompanihus eller då den revs omkring år 1663.

Bland andra inventarier kan nämnas en knäfallande, fullrund kvinnofigur, skuren i ek och med rester av förgyllning. Skulpturen är den enda återstående delen av en S:t Göransgrupp och föreställer den bedjande **prinsessan**. Både S:t Görän och draken är försvunna, båda skulpturerna togs bort under kyrkoherde Pfaffs tid. Carl Linnaeus skrev vid sitt besök 1749, "Fram vid altaret stod S:t Görän på golfwet ineffgie". Gruppen har tillskrivits den nordtyske skulptören Henning Roleves verkstad och tillkomsttiden har kunnat fastställas till mellan åren 1509 och 1522. Beställare av gruppen var - enligt en tysk urkund i arkivet i Rostock - "Maties Scroder, wonhaftich to Valsterbode". Är då denne Maties Scroder kanske samme man som anges som Mattes Scroder på kyrkklockan från 1519 och Matis Skreder på den försvunna altarbaldakinen från 1522 och är han i så fall identisk med den Mattes Skredder, som vid 1500-talets början var rådman i Falsterbo? Frågorna om kyrkans smyckare under 1500-talets början hopar sig men får väl kanske aldrig något definitivt svar.



Prinsessan



S:t Kristoferskåpet

Ytterligare två fristående, fullrunda skulpturer finns, den ena en sittande **Madonna med Kristusbarnet**, daterad till slutet av 1300-talet, den andra den så kallade **Franska Madonnan**, en slank madonnaskulptur från 1400-talet, bärande en förgylld, ornamenterad krona av metall på huvudet. Märkligast - och även ett av de äldsta inventarierna - är **Kristoferskåpet** från 1390-talet där den fullrunda Kristoferskulpturen förmodas ha "Meister Bertram" från Minden till upphovsman. Skåpets målningar anses dock inte vara ett verk av hans hand även om de troligen härrör från hans verkstad. Kristofer led martyrdöden genom halshuggning under kejsar Decius' tid på 200-talet. Han blev tidigt helgonförklarad och är bl a de sjöfarandes beskyddare, vilket klart motiverar hans närvaro i kyrkan.



Dopfunten

Falsterbo kyrka har i olika sammanhang omtalats som en offerkyrka. Midsommaroffrandet beskrevs av Linné år 1749, där han även anger att "Fram mot altaret stod bäckenet på hwilket ofrades". Vad Linné avsåg med "bäckenet" framgår inte, men det har tolkats som den vackra **dopfunten** av sten. Denna, som är tillverkad redan på 1300-talet, är äldst av kyrkans inventarier och pryder fortfarande koret.

I koret står två bänkar av helt olika typ. Den norra har tidigare i folkmun kallats "**Drottning Margarethas stol**", men är i verkligheten tillkommen under slutet av 1500-talet eller början av seklet därpå, dvs ca 200 år efter Margarethas tid. Ungefär jämnårig är "**Klockarebänken**" från 1572 vid södra korväggen. Bänkinredningen i kyrkan i övrigt är betydligt yngre än dessa båda bänkar, den tillkom först på 1730-talet. Från 1700-talets början - enligt ett inskuret årtal 1711 - är offerstocken med lås och kraftiga järnbeslag. Den har tidigare stått mitt i gången vid korttrappan men står nu vid mittgångens södra sida i höjd med främsta bänken.

Cirka 200 år äldre än bänkinredningen - dvs från 1500-talet - är den i ek skurna **predikstolen** vid kyrkans sydvägg.

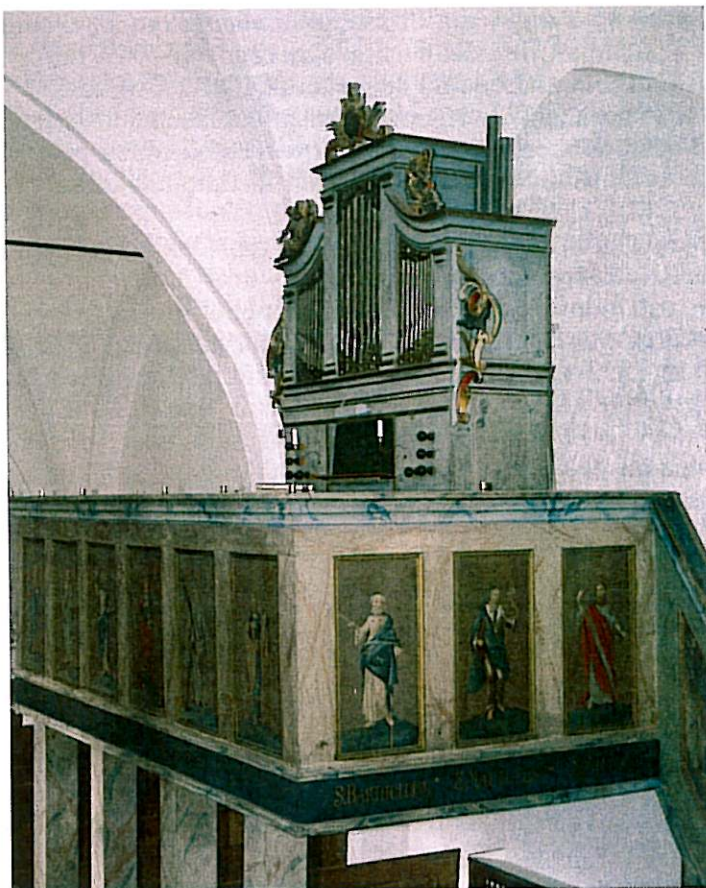
Orglarna

Mitt emot predikstolen, vid den norra väggen, finns den gamla orgelläktaren med den fortfarande fullt användbara 1700-talsorgeln. Tillverkare av denna var snickaren och bryggaren Andreas Malmöf i Malmö, en av de tre borgare i den staden, som då ägnade sig åt detta speciella hantverk. Orgelns notställ är försett med texten

"Åhr 1769. Första söndagen i advent blef detta orgelvärk invigt af thåvarande kyrkoherden Herr Lars Frost thevid förklarades 1 vers utaf Kong D. Psalm"

Två renoveringar har orgelverket genomgått sedan tillkomsten, dels på 1860-talet av orgelbyggaren J Lundahl i Malmö, dels under 1950-talet, då arbetet utfördes av orgelbyggaren Einar Berg i Stockholm. Läktarbarriären visar målningar föreställande Jesus omgiven av sina tolv lärjungar.

Orgeln i kyrkans västra del vid tornväggen är betydligt yngre, den invigdes år 1976 och har byggts av A Mårtenssons Orgelfabrik AB i Lund. Orgelfasaden är dock äldre, den skars ursprungligen av den skicklige Falsterbosnickaren Orvar Kristersson för en orgel som tillkom 1925 och ansluter stilmässigt till 1700-talsorgeln.



1700-talsorgeln

Votivskeppet

Under långhusets valv hänger ett något mer än 100 år gammalt votivskepp, vilket ersatt ett tidigare skepp, upphängt den 27 januari 1821. Det äldre skeppet var tillverkat av styrmannen David Nilsson och bekostat av bl a borgaren på Gård nr 1 Sven Nilsson, vars gravsten finns i vapenhuset. Det nuvarande skeppet skänktes år 1878 av stadens tidigare borgmästare Lorens Cronsioe till "Skanör och Falsterbo Stads Sjökapens Pensions- och Understödsförening" - i dagligt tal kallad "Skepparlådan" - som hos kyrkorådet begärde att få hänga upp skeppet i Falsterbo kyrka. Begäran bifölls av kyrkorådet den 1 mars 1878 sedan man året innan hade avslagit den med motivering att "kyrkan är mycket förfallen och ruskig och föga tjenlig för dylika prydnader". Dessutom ansåg man det då för kostsamt att hänga upp skeppet.

Kyrksilvret

Bland kyrkans silver kan speciellt nämnas den vackra **kalken med tillhörande patén**, tillverkade år 1702 av guldsmedsmästaren Håkan Jönsson Wallman i Landskrona (1668-1710). I Falsterbo kyrkas inventarieförteckning för år 1707 läses:

"1 ny Kalck förgylt med Patun wägger 55 1/2 lod. Anno 1705 upkiöpt i stället för dett som i sidsta Krijget af fienden bortröfwat blef."

Det krig som åsyftas måste vara det s k "skånska kriget" 1676-1679, men att utan ingående arkivforskning säga vid vilket tillfälle stölden skedde är omöjligt. Kanske kan det ha varit vid tiden för slaget vid Köge bukt sommaren 1677 - då den danske kungen Kristian V besökte Skanör - kanske kan det också vara en följd av hans order till generalmajoren Bülow året därpå att låta "sätta eld paa og upbrände Ystad, Trelleborg, Simrishavn og Scanör..."

Kalkens fot - som är sexkantig - är på främre sidan prydd med ett upphöjt krucifix. På två av de andra sidorna står en text som omtalar att kalken tillkom då Lage Stub var kyrkoherde i Skanör och Falsterbo (1687-1710).

Kyrkogårdarna

Runt kyrkan sluter sig den äldsta kyrkogården, där markytan speciellt på havssidan - den södra och östra - genom seklers sandstormar nästan nått i höjd med kyrkfönstrens överkant. Hur många gravar som anlagts här under medeltiden och sedan översandats vet ingen. Någon risk för översandning finns dock inte för de nuvarande gravarna genom den sandbindande växtligheten. Även inne i kyrkan har gravar funnits, i varje fall fanns **gravstenar** liggande i kyrkans golv fram till 1889, då kyrkoherden Olof Pfaff lät ta bort dem och ersatte den gamla golvbeläggningen av kvadratiska tegelplattor med ett betonggolv. Detta har på 1950-talet åter tagits bort och på nytt ersatts med tegelplattor.

De gamla gravstenarna som bröts upp ur golvet restes mot tornets norra utsida, varifrån de efter år av påverkan av regn och temperaturväxlingar nu efter restaurering flyttats till en plats sydväst om tornet, en kanske inte heller den helt riskfri plats. På tre av stenarna är texten så hårt sliten att den är helt oläslig. Den fjärde däremot - den närmast kyrkan - har bättre motstått seklers steg, på den är texten fortfarande tolkningsbar och lyder : "Anno domini MCCCCV in die nativitatis Marie obiit Wul-

fardus Wulferstorp Berhard Wulferstorp". (År 1405 på Marias födelse-
dag /5 sept/ dog Wulf Wulferstorp, son till Bernhard Wulferstorp). På
stenen syns en tvärdelad sköld där övre fältet är kluvet. På sköldhjäl-
men finns två horn som tolkats som buffelhorn.

Bättre placerade är då de gravstenar som finns inne i kyrkan. En av
dessa står mot korets södra vägg och bär inskriften: "Anno domini
MCCCLXXIII in sunte Simon et Juden dach do starf her Hinrick
Dwingenberch, ratman to Rostk, voget to Schone, den Got si
gnedisch". Den 28 oktober 1374 - alldeles i slutet av årets marknadspe-
riod - avled således denne rådman från Rostock som samtidigt var han-
sestadens fogde i Skåne. Även den stenen är dekorerad med en sköld
och hjälm. Hjälmen är utan prydnad medan skölden är delad av en
bjälke med två liljor i den övre delen. Tre andra gravstenar står bakom
altaret och av dem har en rests över en vapensmed "Everardus Beze-
lere", som dog 1387, en från 1460 över en skomakare "Reineke Scho-
maker" från den tyska hansastaden Wismar och en över "Kort Michels"
(Kurt Mickelsson) utan uppgift om vare sig dödsår eller hemort men
troligtvis från slutet av 1400-talet. Ytterligare tre gravstenar har satts
upp inne i kyrkan, alla i vapenhuset. Den äldsta av dem är från 1452
och har flyttats från den norra ingången i kyrkan då denna åter öppna-
des på 1940-talet. Stenen - som liksom de övriga tidigare legat i mittell-
gången - är rest över "Okevardus börgher", uppenbarligen en borgare
från Falsterbo. Den andra stenen - på vapenhusets västra vägg - har
bara text inhuggen på den övre delen och kan således vara en äldre sten
som återanvänts. Texten på den stenen lyder

VNDER•DENNE•STEN
LIGGER•BIRRETHE
BYRRIS•DATTER•HER
SVEND•IENSSENS
SALIG•HVSTRV•BEG
RAVIT•SOM•HEN•SOF
Y•HERREN•DEN•17•MAR
TI•ANO•15•72
HODIE MIHI CRAS TIBI

Den sista och även yngsta stenen har förr dolt stoftet efter Sven Nilsson
och hans hustru Sara Elisabet Grise, han ägare till "Gård No 1" i Fal-
sterbo - "Andreas Lundbergagården" - under åren 1799-1837 och hon
därefter till 1856. Stenen har tidigare legat på slänten sydväst om kyr-
kan - där nu de medeltida lagts - men flyttades 1990 in till sin nuvarande
plats.

Runt den äldsta kyrkogården löper en **tångvall** eller på sina håll bara
resterna av den. Tångvallarna - eller "tångdi'ena" på traktens språk var
länge ortens gängse inhägnader och kringgårdade framför allt de odlade
markerna till skydd mot både de lösgående betesdjuren och översväm-
ningar. Här runt kyrkan ersatte de dock de på andra orter vanliga tegel-
eller stenmurarna.

År 1887 anlades den norra, friliggande kyrkogården och i början av
seklet därpå skedde en utvidgning inåt land av den ursprungliga delen
runt kyrkan. Samtidigt fanns då planer på att försiktigt jämna ut sand-
kullarna på södra sidan. Kyrkostämman förkastade dock helt tanken på
att röra flygsanden och året därpå återkom kyrkorådet med föreslag att
sandkullarna skulle få ligga kvar och planteras vilket även kom att ske.
På båda kyrkogårdarna möter oss många gamla Falsterbosläkter, här
kan man bl a läsa namnen Bergendorff, Griise, Norman, Lundberg,
Comét och Ahlström. Olika yrken radas också upp för oss som t ex
skeppare, sjökaptener, lotsar, fyrpersonal av olika grader, lantbrukare
och en och annan hantverkare. Men det är inte bara traktens eget folk
som här har funnit den sista vilan i Falsterbosanden, även över många
sommargäster från olika delar av vårt land har stenar rests. Till dessa
hör kanske främst den inledningsvis citerade skalden Anders Österling,
som tillbragte många sköna somrar i Falsterbo.

Hoten mot kyrkans existens

S:ta Gertruds kyrka har som byggnad genomgått växlande öden. Till-
byggnader har gjorts - och i en del fall åter rivits - kyrkan har smyckats
med målningar och skulpturer - som till en del åter försvunnit - och
översandningen har under ett par sekler varit den ständigt hotande fa-
ran. Största hotet var kyrkan dock utsatt för år 1759. Amiralitetskolle-
gium i Karlskrona föreslog nämligen då att en av kyrkans viktigaste in-
komster - båkavgifterna till "Falsterbo Tunna", sjömärket på det fruk-
tade Falsterbo Rev - skulle dras in och i stället anslås till en nyplanerad
statlig upppassningsstation i Skanör för långlotsning genom Öresund.
Motivet till att Falsterbo församling fick uppbara inkomsten av "Fal-
sterbo Tunna" var att kyrkans torn var ett vida omkring synligt sjö-
märke och därför av stor betydelse för sjöfarten. En indragning och
omdisponering av inkomsten skulle innebära att församlingens möjlig-
heter att behålla kyrkan intakt avsevärt reducerades. Kyrkan borde där-
för enligt förslaget rivas och församlingen gå upp i Skanörs. Om den
driftige borgmästaren Leonard de la Rose hade sitt finger med i spelet - i
ena eller andra riktningen - vet man inte. Uppgifter tyder emellertid på
att stadens kyrkoherde Christian Severini Corvin - som efter många års

sjuklighet avled i september 1761 - biträdde kollegiets framställning, kanske därför att han inte orkade stå emot.

Abraham Abrahamsson Hülphers skrev efter sitt besök i Falsterbo just år 1759 att:

”Präst till denna kyrka bodde i Skanör. Folket beklagade sig att de hört sägas, de icke skulle få behålla sin kyrka; trodde att prästen hölle för besvärligt resa hit var söndag att predika, som ock tycktes mindre nödigt, då Skanörs kyrka så nära är belägen intill”.

Helt omöjligt är det således inte att församlingens präst understödde en nerläggning av kyrkan för sin egen bekvämlighets skull. Men domkapitlet, som hade avgörandet i sin hand, godkände inte förslaget utan gick emot både Amiralitetskollegiet och kyrkoherden.

Även under 1800-talet var kyrkobyggnaden i farozonen. Vid visitation 1825 under Carl Petter Althins kyrkoherdetid (1809-1837) omtalas kyrkan som högst förfallen. 1839 - kyrkoherde var då Johan Friberg - hade förfallet gått ännu längre, kyrkan var ”nästan utan fenster och lufterna förspikade med bräder, med öppningar så att blåst och snö inträngde framför Altaret och gjorde kyrkan mörk och hart när obrukbar”. Under de närmaste åren därpå gjordes vissa nödvändiga reparationer, nya fönster sattes in, två strävpelare sattes upp vid söderväggen som ersättning för de två som bröts bort 1826 vid rivningen av det ursprungliga vapenhuset, ”genom vilken oförsvarliga vårdslöshet skeppets takhvalf fått betydliga skador”. Vidare sattes tak och golv nödortfigt i stand.

Under 1860-talet uppsattes nya takstolar och samtidigt sattes ”jernband för att förstärka murarna som börjat att remna”. I oktober tjugo år senare visiterade biskopen Vilhelm Flensburg Falsterbo församling och fann vid besiktningen av kyrkan ”massor av flygsand.....torna upp sig mot dess väggar”. Av kyrkoherde Roséns ämbetsberättelse framgår då att man ”något tänkt på och talat om att, i stället för den gamla kyrkan, bygga en ny, lämpad efter församlingens storlek och förlagd på lämpligare ställe, der den kunde vara skyddad för flygsanden”. I tanken på att med hjälp av kollekt- och stamboksmedel bygga en mindre kyrka instämde biskopen, vården av den gamla kyrkan borde då övertas av staten. Men inget hände från församlingens sida, ingen tog några initiativ för att realisera planerna.

Tiden går vidare och 1883 börjar kyrkorådets ledamöter befara att kyrkan ”när som helst med fullt skäl kan förklaras till gudsstjänst obruk-

bar”. För att i det läget slippa en sammanslagning med Skanörs församling återstod bara att antingen bygga en ny kyrka eller ”försätta den gamla kyrkan i ett sådant skick, som kan passa och anstå ett Herrans tempel.” Men i den frågan kunde ingen enighet nås i kyrkostämman och inte heller nu hände något.

I sin ämbetsberättelse vid prostvisitationen den 5 september 1889 har kyrkoherde Pfaff noterat att ”vidomfattande reparationer” skulle ske. Dessa avsågs bestå i såväl in- som utvändig upprustning av väggarna, nytt golv i koret och i gångarna samt reparation av bänkar, predikstol och altare. Att det gamla, dåliga golvet därvid kom att ersättas av ett betonggolv - nu åter ersatt med tegelplattor liknande de ursprungliga - kan idag synas ytterst pietetslöst men skedde uppenbarligen av ekonomiska skäl. Efter detta hoppades man att kyrkan ”kommer ...att någorlunda kunna motsvara sitt ändamål, då den deremot nu nästan liknar en ruin”. De planerade arbetena genomfördes med stora uppoffringar för församlingens innevånare men även genom god ekonomisk hjälp av troget återkommande sommarboende. Därigenom kunde kyrkan räddas till framtiden och kommande generationer med sina inventarier, minnen och traditioner.

Litteratur

- Andersson, Helge: Falsterbo 1500-talsklocka hänger sedan länge i Husie kyrka - SDS 1959-12-05
- Brunius C G: Skånes konsthistoria för medeltiden - Lund 1850
- Carlsson, Sten L: Sveriges kyrkorglar - Lund 1973
- Christoffersson, Olof: Kyrkoherde Althins beskrivning av Falsterbo kyrka - Falsterbo Museum 1938
- Cinthio, Erik: Falsterbo medeltida altarskåp - SDS 1954-05-25
- Dufberg, Lars: S:ta Gertruds kyrka i Falsterbo - Falsterbo 1978
Kalkmålningarna i Falsterbo kyrka - ale, Historisk tidskrift för Skåneland 4:1979
- Ersgård, Lars: Skanör-Falsterbo. Rapport Medeltidsstaden 53 - RA-ämbetet och Statens Historiska Museer, 1984
"Vår Marknad i Skåne".- Akademisk avhandling Lund 1988
- Fernlund, Siegrun: Kyrkor i Skåne, en kulturhistoria - Lund 1980
"ett Herranom värdigt tempel", Kyrkorivningar och kyrkobyggen i Skåne 1812-1912. - Lund 1982
- Gullander, Bertil: Linné i Skåne, en antologi - Sthlm 1975
- Hansén, Emil: Kyrkor i Skanör och Falsterbo förr och nu - Skåne, årsbok 1928, Hälsingborg 1928
Heraldiska minnen från medeltiden i Skanör och Falsterbo - Byahornet 1947
De medeltida gravstenarna i Skanör och Falsterbo - Byahornet 1948
- Hommerberg, Claes: Om Falsterbo kyrka - SDS 1950-08-20
Den gamla Falsterboorgeln - SDS 1954-05-15
1700-talets Falsterbo - Säasä, Malmö 1958
Mårten i Falsterbo - SDS 1959-11-10
Märkligheter på Falsterbonäset under 1600-talet - Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1969
- Karlberg, Gustaf: Bidrag till Skanörs och Falsterbo Historia under 17- och 1800-talen - Upsala 1906
- Lindblom Andreas: Ett nyfunnet verk i Sverige af Meister Bertram von Minden, Kristofferbilden i Falsterbo - Konsthist. Sällskapet publ 1916
- von Linné, Carl: Skånska Resan 1749 - Sthlm 1751
- Lovén, Nils Henr.: Skytts härad. En akademisk avhandling från slutet av 1700-talet - Översättning från latin av Josef Redforss, Trbg 1960
- Moore, Vera: Den senmedeltida altartavlan i S:ta Gertruds Kyrka, Falsterbo - Institutionen för Konstvetenskap, Lunds Universitet 1993
- Rydbeck, Monica: Henning Roleves S.Görangrupp i Falsterbo kyrka - Lunds Universitets Historiska Museum 1941/42
Valvslagning och kalkmålningar i Skånska kyrkor - Lund 1943
- Tynell, Lars: Skånes medeltida dopfuntar - Sthlm 1921